# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

**Σκοπός**

Ο στόχος του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι από τη μια να δείξει τη σύνδεση που επιχειρούν ορισμένοι θεωρητικοί ανάμεσα στην παγκοσμιοποίηση ως του τελευταίου σταδίου μιας ενιαίας πορείας που οι απαρχές του είτε βρίσκονται στις εξερευνήσεις και τον σχηματισμό της αποικιοκρατίας είτε ξεκινούν ακόμα πιο μακριά μερικές χιλιάδες χρόνια προ Χριστού. Από την άλλη θα δούμε πως αυτή δεν είναι η μοναδική άποψη που έχει κατατεθεί στη βιβλιογραφία και ότι από αρκετές πλευρές η παγκοσμιοποίηση θεωρείται μια πραγματική τομή στην ανθρώπινη ιστορία – απότοκο των εξελίξεων των τελευταίων 20 ετών.

**Προσδοκώμενα Αποτελέσματα**

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη του συγκεκριμένου κεφαλαίου, θα είστε σε θέση να:

- γνωρίζετε τη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων και αυτή του παγκόσμιου συστήματος·
- κατανοείτε τις ομοιότητες και τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των δύο αυτών θεωριών·
- εντάσσετε την Παγκοσμιοποίηση ως μια στιγμή της ιστορικής εξέλιξης που αυτές οι θεωρίες περιγράφουν και αναλύουν·
- ασκείτε κριτική στην παραπάνω θέση και να μπορείτε να εξηγείτε γιατί η Παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια πραγματικά πρωτόγνωρη διαδικασία.

**Έννοιες-Κλειδιά**

- Παγκόσμια συστήματα
- Παγκόσμιο σύστημα
- Καπιταλισμός
- Παγκοσμιοποίηση
- Σχέσεις Παραγωγής
- Εμπόριο
- Νέες τεχνολογίες
- Οικονομική διεθνοποίηση
- Πτώση ανατολικών καθεστώτων

**Εισαγωγικές Παρατηρήσεις**

Ο τρίτος τόμος του προσφερόμενου από το ΕΑΠ εγχειριδίου για την ΕΠΟ42 ολοκληρώνεται με την αναφορά στο μετα-αποικιακό τοπίο και στις ερμηνείες που δίνουν ορισμένοι νέο- μαρξιστές στη νέα πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί ύστερα από το τέλος της αποικιοκρατίας (Παπαθανασίου 2001: 161- 163). Ένα ενδιαφέρον στοιχείο, όπως το εγχειρίδιο υπογραμμίζει, είναι η αντίληψη πως πια η Ευρώπη είναι ενταγμένη, περισσότερο από όσο ποτέ, στο παγκόσμιο σύστημα. Η παρατήρηση αυτή περί ύπαρξης παγκόσμιου συστήματος μας δίνει τη δυνατότητα να αναφερθούμε στη σχετική θεωρία που πρώτος διατύπωσε ο Immanuel Wallerstein και στη συνέχεια αναδιατύπωσαν οι Frank και Gills, να τη συνδέσουμε με τη σημερινή ιστορική φάση, που από πολλές πλευρές έχει ονομαστεί περίοδος της παγκοσμιοποίησης και στη συνέχεια να παραθέσουμε και τη σχετική συζήτηση που έχει αναπτυχθεί. Όλα αυτά θα αποτελέσουν τα απαραίτητα θεωρητικά προαπαιτούμενα για να κατανοήσουμε όσα θα αναφερθούν στα κεφάλαια του ΕΔΥ σχετικά με την Παγκοσμιοποίηση αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Παγκοσμιοποίηση

Ειδικότερα, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αφού ασχοληθούμε με την παρουσίαση των θεωριών του παγκόσμιου συστήματος/συστημάτων το βάρος θα δοθεί στην παρουσίαση των ομοιοτήτων και των διαφορών που χαρακτηρίζουν τις δύο θεωρίες. Στη συνέχεια θα υπογραμμιστεί η ποιοτική τομή που διακρίνει την ανάδυση της παγκοσμιοποίησης, που δεν ταυτίζεται ούτε με την πανταχού παρούσα παρουσία ενός συστήματος ηλικίας 5000 ετών (Frank/ Gills) ούτε με τις πρώτες μορφές εμφάνισης καπιταλιστικών στοιχείων τον $16^{o}$ αιώνα (Wallerstein) αλλά ούτε και με τον διεθνοποιημένο καπιταλισμό ο οποίος θα ακολουθήσει ιστορικά τη βιομηχανική επανάσταση και τον ώριμο καπιταλισμό. Η παγκοσμιοποίηση στηριζόμενη στην προϋπάρχουσα οικονομική διεθνοποίηση και επιταχυνόμενη από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού θα αποτελέσει μια ποιοτική τομή στην ανθρώπινη εξέλιξη. Κι αυτό γιατί λόγω της τεχνολογικής ανάπτυξης θα επιφέρει μια εκπληκτική συμπίεση της σχέσης του χώρου με το χρόνο, εξαλείφοντας αποστάσεις και χρονικά όρια, δημιουργώντας ένα καινούριο χώρο που είναι ο κυβερνοχώρος.

## Ενότητα 1.1 Οι θεωρίες του Παγκόσμιου Συστήματος και των Παγκόσμιων Συστημάτων

**Εισαγωγικές Παρατηρήσεις**

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα παρουσιάσουμε τις δύο διαφορετικές εκδοχές της άποψης που θεωρεί πως η παγκοσμιοποίηση είναι μια αρκετά παλιά διαδικασία και όχι κάποιο φαινόμενο των τελευταίων δεκαετιών. Η πρώτη προσέγγιση, αυτή του Wallerstein, υποστηρίζει πως κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας έχουν συνυπάρξει πολλά και διαφορετικά παγκόσμια συστήματα. Το πιο προηγμένο και πρόσφατο είναι ο καπιταλισμός που κάνει την εμφάνισή του τον 16$^{ο}$ αιώνα μ.Χ. με τις εξερευνήσεις και την εξάπλωση και στο δυτικό ημισφαίριο. Η δεύτερη προσέγγιση των Frank και Gills θεωρεί ότι η ανθρώπινη ιστορία των τελευταίων 5000 χρόνων χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ενός μόνο παγκόσμιου συστήματος το οποίο συνεχώς εξελίσσεται και εξαπλώνεται.

Το κοινό σημείο που έχουν οι δύο θεωρίες αφορά το ρόλο του εμπορίου ως γενεσιουργού παράγοντα της συγκρότησης παγκόσμιων συστημάτων, ενώ οι διαφορές βρίσκονται στο γεγονός της ύπαρξης και συνύπαρξης ενός ή πολλών παγκόσμιων συστημάτων.

### 1.1.1 Η Θεωρία των Παγκόσμιων Συστημάτων

Ουσιαστικά η παρατήρηση περί ένταξης της Ευρώπης στο παγκόσμιο σύστημα μας εισάγει στη σχετική θεωρία των Παγκόσμιων Συστημάτων στην οποία πρώτος αναφέρθηκε ο Immanuel Wallerstein και η οποία επιχειρεί να ερμηνεύσει όλη την ιστορική περίοδο που ξεκινά από τις ανακαλύψεις και φτάνει μέχρι τις μέρες μας. Για τον Wallerstein η παγκοσμιοποίηση ξεκινά με την εμφάνιση του καπιταλισμού και η εμφάνιση του καπιταλισμού με τα μεγάλα εξερευνητικά ταξίδια. Τα ταξίδια αυτά αποτέλεσαν, από την πλευρά των ισχυρών δυτικών δυνάμεων, μια συνειδητή προσπάθεια επέκτασης της επιρροής τους σε όλη την επιφάνεια του πλανήτη. Με αυτήν την έννοια η ανακάλυψη της αμερικάνικης ηπείρου από τον Κολόμβο αποτελεί το ξεκίνημα της παγκοσμιοποίησης. Ουσιαστικά μιλάμε για τη μετάβαση από τις παγκόσμιες αυτοκρατορίες (world empires) στο παγκόσμιο σύστημα (Wallerstein 1974). Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε φαινόμενα όπως το παγκόσμιο εμπόριο και η παγκόσμια μετανάστευση ενιαιοποιώντας τον πλανήτη και δημιουργώντας ένα

συγκεκριμένο τύπο καταμερισμού της εργασίας. Ταυτόχρονα με αυτά διαχέεται ο καπιταλισμός και εξαπλώνεται και η συγκεκριμένη μορφή του Έθνους- κράτους

Το ιστορικό σχήμα του Wallerstein θεωρεί πως υπάρχουν τρεις επιμέρους περίοδοι στις οποίες ο καπιταλισμός επεκτείνεται. Η πρώτη είναι εκείνη της αυθεντικής δημιουργίας που λαμβάνει χώρα μεταξύ 1450 και 1650, στη συνέχεια ακολουθεί η μεγάλη εξάπλωση που διαρκεί από το 1750 μέχρι το 1850 και τέλος έρχεται η περίοδος επέκτασης που λαμβάνει χώρα μεταξύ 1850 και 1900. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο αυτής της τρίτης περιόδου είναι πως τότε η παγκόσμια (world) οικονομία μεταβάλλεται σε παγκοσμιοποιημένη (global) (Wallerstein 1999). Ουσιαστικά δηλαδή μιλάμε για μια πρωτόλεια παγκοσμιοποίηση η οποία ξεκινά πριν από 500 χρόνια και για την ωρίμανσή της που έχει επέλθει εδώ και πάνω από 100 χρόνια. Με αυτή την έννοια η σημερινή κατάσταση δεν αποτελεί παρά μια προέκταση ήδη ιστορικά προεκδηλωθεισών τάσεων.

### 1.1.2 Η θεωρία του Παγκόσμιου Συστήματος

Η θεωρία του Παγκόσμιου Συστήματος, όπως αναπτύχθηκε από τους Frank και Gills παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με αυτή των Παγκοσμίων Συστημάτων, χωρίς, όμως να ταυτίζεται μαζί της. Συγκεκριμένα, η θεωρία αυτή υποστηρίζει πως η ανθρωπότητα έχει γνωρίσει μόνο ένα παγκόσμιο σύστημα. Συγκεκριμένα ο σχηματισμός ενός συστηματικού δικτύου μεταφοράς οικονομικού πλεονάσματος μεταξύ διαφορετικών περιοχών, οι οποίες διακρίνονται από την ύπαρξη πολιτικής εξουσίας, συνδέει τα «ενδογενή» τους συστήματα εκμετάλλευσης και συσσώρευσης σε ένα «υπερκυρίαρχο» (overarching) σύστημα αλληλοδιείσδυσης και ανταγωνιστικής υπερσυσσώρευσης (super accumulation). Βάση αυτών των κριτηρίων η ανάπτυξη του παγκόσμιου συστήματος προέρχεται από τους πολιτισμούς που υπήρχαν στη Μεσοποταμία, την Αίγυπτο και την Ινδία οι οποίοι συνέβαλαν στο σχηματισμό της Ασιατο- Αφρικανο- Ευρωπαϊκής Οικουμένης και μετά το 1500μχ θα ενσωματώσουν και το δυτικό ημισφαίριο (Gills/ Frank 1990).

Η βασική ομοιότητα με τις απόψεις του Wallerstein είναι η βαρύτητα που αποδίδεται στο ρόλο του εμπορίου. Και οι δύο θεωρήσεις υποστηρίζουν ότι η βάση της παγκοσμιότητας των συστημάτων σχετίζεται με τη διεθνοποίηση του εμπορίου (Κοτζιάς 2003). Σύμφωνα με τον Wallerstein ο ουσιαστικός στόχος της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας είναι η παραγωγή προϊόντων προς πώληση στην αγορά με σκοπό τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Συνακόλουθα καπιταλισμός σημαίνει τρόπος

παραγωγής για την επίτευξη κέρδους στην αγορά (Wallerstein 1974α). Από την άλλη οι Frank και Gills θεωρούν πως το εμπόριο είναι εκείνο που όπου μετατρέπει ένα σύστημα σε παγκόσμιο σύστημα και μια οικονομία σε παγκόσμια οικονομία (Frank/ Gills 2000).

### 1.1.3 Οι διαφορές μεταξύ των δύο θεωριών

Οι διαφορές μεταξύ των δύο θεωριών μπορούν να συνοψιστούν στο γεγονός πως για τον μεν Wallerstein η παγκοσμιοποίηση είναι μια διαδικασία που ξεκινά πριν από 500 χρόνια περίπου συγκροτώντας την πιο εξελιγμένη μορφή παγκόσμιου συστήματος. Ωστόσο το σύγχρονο παγκόσμιο σύστημα δεν είναι και το μόνο που εμφανίστηκε στη γη. Η ανθρωπότητα έχει γνωρίσει την υπάρξει πολλών συστημάτων που συνυπάρχουν σε πολλές περιοχές του πλανήτη ακόμα και την ίδια εποχή. Η περίοδος πριν από το 1500 μπορεί να χωριστεί σε δύο υποπεριόδους όπου η πρώτη φτάνει μέχρι περίπου το 8000- 10000πχ για την οποία δεν υπάρχουν αξιόλογα ιστορικά ευρήματα και το πιο πιθανό είναι πως ο τότε κόσμος αποτελούνταν από πολλά διασκορπισμένα μικρο- συστήματα. Η δεύτερη ξεκινά από το 8000- 10000 π.Χ. και εκεί συνυπάρχουν πολλαπλές μορφές ιστορικών συστημάτων όπου συνδυάζονται στοιχεία από τις βασικές κατηγορίες (μικροσυστήματα, παγκόσμιες αυτοκρατορίες, παγκόσμιες οικονομίες). Το γεγονός πως από ένα χρονικό σημείο και πέρα, το 1500 μ.Χ. παρουσιάζεται ένα παγκόσμιο σύστημα, ο καπιταλισμός, που κυριαρχεί έναντι των υπολοίπων, αποτελεί μια ποιοτική τομή στην ανθρώπινη ιστορία (Wallerstein 1991).

Αντίθετα, οι θεωρητικοί του παγκόσμιου συστήματος υποστηρίζουν πως δεν υπάρχει κάποια ποιοτική τομή που να χαρακτηρίζει τη μετάβαση στο καπιταλιστικό σύστημα. Ουσιαστικά αυτό που συμβαίνει στη Ευρώπη του 16$^{ου}$ αιώνα δεν συνιστά παρά μια μεταβολή εντός του πλαισίου του υπάρχοντος παγκόσμιου συστήματος το οποίο ήδη είχε δημιουργηθεί αρκετές χιλιάδες χρόνια πριν (Frank 1990) και το οποίο μετασχηματιζόμενο καλύπτει συνεχώς όλο και μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη.

**Σύνοψη**

Στην ενότητα αυτή ασχοληθήκαμε με την παρουσίαση των δύο βασικών θεωρητικών προσεγγίσεων περί παρουσίας παγκόσμιου συστήματος ή παγκόσμιων συστημάτων. Είδαμε ότι ο Wallerstein υποστηρίζει την ύπαρξη πολλών παγκόσμιων συστημάτων τα οποία ενίοτε συνυπάρχουν, και η πιο εξελιγμένη μορφή τους είναι ο

καπιταλισμός ο οποίος εμφανίζεται τον 16ο αιώνα. Αντίθετα οι Frank και Gills θεωρούν πως υπάρχει ένα παγκόσμιο σύστημα που εξελίσσεται και διαρκεί 5000 χρόνια. Το κοινό σημείο των δύο αυτών θεωριών είναι η σημασία που δίνουν στο ρόλο του εμπορίου, ενώ οι διαφορές επικεντρώνονται σχετικά με τον αριθμό και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του παγκόσμιου συστήματος/ παγκόσμιων συστημάτων

## Ενότητα 1.2 Παγκοσμιοποίηση και Παγκόσμια Συστήματα: Μια κριτική προσέγγιση

### Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Στη δεύτερη ενότητα θα επιχειρηθεί μια κριτική προσέγγιση των απόψεων του Wallerstein και των Frank και Gills. Βάρος θα δοθεί στο ζήτημα του ρόλου του εμπορίου και στο διαχωρισμό των προκαπιταλιστικών με τις καπιταλιστικές μορφές του εμπορίου και στη σημασία που έχουν οι κοινωνικές σχέσεις στην περιοδολόγηση της μετάβασης από σύστημα σε σύστημα παραγωγής. Από εκεί και πέρα θα αναδειχθεί η ιδιαιτερότητα της παγκοσμιοποίησης ως πρόσφατου φαινομένου, που σε σημαντικό βαθμό στηρίζεται στην ανάπτυξη της επιστήμης της πληροφορικής και της ψηφιακής τεχνολογίας ενώ θα υπογραμμιστεί και η επίδραση που είχε στη εμφάνισή της η πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων καθώς και η προϋπάρχουσα οικονομική διεθνοποίηση.

### Ανάπτυξη

Αν υιοθετήσουμε τη βασική προβληματική των δύο συγκεκριμένων θεωρητικών σχημάτων, τότε ζητήματα όπως η σύνδεση της περιόδου των εξερευνήσεων με τη συγκρότηση της αποικιοκρατίας, η κρίση της κλασικής αποικιοκρατίας, η ανάδυση της νέας αποικιοκρατίας και από εκεί η ένταξη της Ευρώπης στο παγκόσμιο σύστημα- κορυφαία φάση της ιστορίας του οποίου είναι η παγκοσμιοποίηση, είναι εύκολα ερμηνεύσιμα μέσω μιας γραμμικής εξέλιξης του ιστορικού γίγνεσθαι. Όσο περνά ο καιρός όλα τα αντικείμενα της ανθρώπινης πράξης (εμπορεύματα, πολιτισμός, ιδέες, ανακαλύψεις κ.λπ.) διαχέονται πιο εύκολα. Οι αποστάσεις μειώνονται, στην αρχή με πιο αργούς ρυθμούς στη συνέχεια με όλο και πιο εντατικούς για να φτάσουμε στη σημερινή εποχή όπου όλα μεταβιβάζονται και μεταφέρονται σε απειροελάχιστο χρονικό διάστημα. Κατά συνέπεια, βάση αυτής της

συλλογιστικής η ανθρωπότητα το μόνο που έχει γνωρίσει είναι μια διαρκή εμβάθυνση της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης, με σημαντικότερη ίσως τομή/ επιτάχυνση την ανάδυση του καπιταλιστικού συστήματος τον $16^{ο}$ αιώνα.

Απέναντι σε αυτές τις θεωρητικές προσεγγίσεις έχουν ασκηθεί κριτικές από διαφορετικές αφετηρίες. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης ενότητας θα επιχειρήσουμε να συνδέσουμε ορισμένες από αυτές τις κριτικές με το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης.

Πιο συγκεκριμένα, η προσέγγιση του παγκόσμιου συστήματος παραγνωρίζει τη σημασία που έχουν οι σχέσεις που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της παραγωγής οι οποίες προσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι κυρίαρχες τάξεις αποσπούν το υπερπροϊόν που παράγεται από την εργασία των κυριαρχούμενων τάξεων. Οι διαφορές στη δομή και στο χαρακτήρα των παραγωγικών σχέσεων συντελούν και στη δημιουργία διαφορετικών κοινωνικών συστημάτων. Αυτό σημαίνει πως το γεγονός ότι στην Αρχαία πόλη- κράτος η βασική παραγωγική σχέση ήταν η σχέση δουλείας μεταξύ πάτρωνα και δούλου είχε και καταλυτικές επιδράσεις στην όλη διαμόρφωση της κοινωνίας. Το ίδιο μπορεί να υποστηριχθεί και για τη Φεουδαρχία με τις σχέσεις δουλοπαροικίας (όπου ο δουλοπάροικος δεν μπορούσε να φύγει από την περιοχή όπου γεννήθηκε, ήταν παρακολούθημα της γης, και ήταν υποχρεωμένος να δίνει ένα τμήμα της παραγωγής στο Φεουδάρχη αλλά και να εργάζεται δωρεάν για ένα χρονικό διάστημα στη γη της Φεουδάρχη) όπως και για τον καπιταλισμό με την εμφάνιση της σχέσης μισθωτής εργασίας.

Η παραγνώριση της σημασίας και του ρόλου των παραγωγικών σχέσεων μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα πως η ανθρωπότητα δεν έχει γνωρίσει άλλο κοινωνικό σύστημα πέρα από τον καπιταλισμό (Λακλάου 1977). Ειδικά η θεωρία του παγκόσμιου συστήματος φαίνεται σα να υποστηρίζει πως η ανθρώπινη εξέλιξη είναι κατά κάποιο τρόπο προκαθορισμένη, συνδεόμενη άμεσα με την διαρκώς εντεινόμενη παγκοσμιοποίηση η οποία οδεύει προς την ολοκλήρωσή της. Δεν υπάρχουν αντιθέσεις, διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις, ιδιαίτερα συμφέροντα, αντιπαλότητες.

Σε ότι, αφορά την ιδιαίτερη άποψη του Wallerstein για τη δυναμική παρουσία του εμπορίου τον 16ο αιώνα και την από τότε ανάπτυξη του καπιταλισμού, αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί είναι πως η διαφορά του καπιταλισμού από τους προηγούμενους τρόπους παραγωγής δεν είναι η εμφάνιση του εμπορικού κεφαλαίου. Όπως αναφέρει και ο Μαρξ «όχι μόνο το εμπόριο αλλά και το εμπορικό κεφάλαιο

είναι αρχαιότερα από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, πράγματι είναι ο ιστορικά αρχαιότερος τρόπος ύπαρξης του κεφαλαίου» (Μαρξ 1978, Γ': 411).

Αντίθετα ο καπιταλισμός σχετίζεται με τη δημιουργία της ελεύθερης αγοράς, στην οποία ο μισθωτός εργαζόμενος συναντάται με τον εργοδότη και ανάλογα με την αμοιβή που του προσφέρεται αποφασίζει αν θα αποδεχτεί την εργασία που του προτείνεται. Όπως είναι προφανές αυτή η διαδικασία ένταξης στην παραγωγική διαδικασία δεν έχει καμία σχέση με ότι συνέβαινε στις δουλοκτητικές σχέσεις ή στη φεουδαρχία. Γι αυτό μπορεί να γίνει λόγος για νέο σύστημα παραγωγής στο οποίο κυριαρχεί το κεφάλαιο σε όλες τις μορφές του (βιομηχανικό εμπορικό, χρηματικό κλπ) (1). Στην πραγματικότητα η αδυναμία του Wallerstein είναι πως συγχέει την ύπαρξη μιας τάσης, και μάλιστα σε πρωτόλεια μορφή, με την επικράτησή της. Με άλλα λόγια ισοδυναμεί η ύπαρξη των πρώτων καπιταλιστικών μορφών που ενυπάρχουν στη ανάπτυξη του εμπορικού κεφαλαίου με την ολοκλήρωση της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος (Κοτζιάς 2003).

Όσα περιγράφει ο Wallerstein δεν αποτελούν παρά μια σκιαγράφηση των πρώτων βημάτων του καπιταλισμού. Στη συνέχεια ο καπιταλισμός θα αναπτυχθεί και θα διεθνοποιηθεί σε βαθμό ασύγκριτο σε σχέση με τον 16 αιώνα. Καταρχήν θα εξαπλωθεί ως σύστημα και κατά δεύτερο λόγο θα συντελέσει στην σμίκρυνση των αποστάσεων μέσα από εφευρέσεις όπως ο τηλέγραφος, η ατμομηχανή, το αεροπλάνο, το αυτοκίνητο. Όλα αυτά αποτελούν εκδηλώσεις των λειτουργιών ενός διεθνοποιημένου καπιταλισμού. Ωστόσο απέχουν αρκετά από το να ονομαστούν παγκοσμιοποίηση.

Η παγκοσμιοποίηση δεν εμφανίζεται ούτε με την απαρχή του καπιταλισμού ούτε με τη μετάβαση στο πλαίσιο ωρίμανσής του (διεθνοποιημένος καπιταλισμός). Στην πραγματικότητα αποτελεί την εξέλιξη του διεθνοποιημένου καπιταλισμού σε ένα νέο στάδιο της ανθρώπινης ανάπτυξης και είναι φαινόμενο των τελευταίων 20 χρόνων. Τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι η εντελώς πρωτόγνωρη κατάσταση που δημιουργείται στο χώρο της παραγωγής λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της χρήσης της πληροφορικής: Μορφές τεχνολογικής επικοινωνίας όπως το διαδίκτυο η τηλεδιάσκεψη, τα δίκτυα υπολογιστών που δημιουργούν ένα νέο τρόπο αντίληψης της σχέσης μεταξύ του χώρου και του χρόνου σχετικοποιώντας τις αποστάσεις και δημιουργώντας ένα καινούριο χώρο, τον κυβερνοχώρο. Σε αυτούς τους μετασχηματισμούς καταλυτικός είναι ο ρόλος της ψηφιακής τεχνολογίας η οποία

καταφέρνει εκμηδενίζοντας το χρόνο να ενοποιεί όλες τις υπόλοιπες επιστήμες αποτελώντας ένα από τα θεμελιακά τους στοιχεία (Κοτζιάς 2003).

Η όλη αυτή εξέλιξη θα διευκολυνθεί και από δύο παράλληλα γεγονότα: Το πρώτο είναι η συνεχής αύξηση των ρυθμών διεθνοποίησης της οικονομίας από το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και ύστερα. Είναι ενδεικτικό πως η σχέση Εξαγωγών/ ΑΕΠ των αναπτυγμένων δυτικών χωρών ήταν στο 8,0% το 1950, θα φτάσει το 10,2% το 1970 για να εκτοξευτεί στο 16,8% το 2000 (Bairoch 2000, UNCTAD 2003). Το ίδιο μπορεί να υποστηριχθεί και για τα αποθέματα των άμεσων ξένων επενδύσεων (για ορισμούς βλ. κεφ. 2 της ΕΠΟ 42 πάνω από τον πίνακα 3 είναι σημειωμένο με μοβ) τα οποία από το 6,9% του παγκόσμιου ΑΕΠ το 1960, φτάνουν στο 15,8% το 1999 (Bairoch 2000, Αναστασόπουλος 2003). Η δυναμική αυτή θα ωθήσει τις θετικές επιστήμες προς τη δημιουργία συνθηκών κατάλληλων για την περαιτέρω επέκταση των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Το δεύτερο γεγονός έχει να κάνει με την πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα οι χώρες αυτές να προσανατολιστούν προς την κατεύθυνση της δημιουργίας συνθηκών ελεύθερης αγοράς (βλ κεφ. 4, Ενότητα Α της ΕΠΟ33) και στην ουσία να συντελέσουν στην επανασύνδεση του ενιαίου συνόλου της παγκόσμιας οικονομίας που είχε διαρραγεί σε πρώτη φάση μετά την επανάσταση του ’17 και σε δεύτερη μετά το πέρας του β’ παγκοσμίου πολέμου.

Εν κατακλείδι η μετάβαση στην παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια σημαντική τομή στην ιστορία της ανθρωπότητας που απέχει πολύ τόσο από τη θεώρηση του ενός παγκόσμιου συστήματος που εξελίσσεται όσο και από την αντίληψη πως οι απαρχές της παγκοσμιοποίησης βρίσκονται στον 16ο αιώνα με την ανάδυση των πρώτων καπιταλιστικών στοιχείων. Βάση λοιπόν τη ανάλυσης που αναπτύχθηκε στο παρόν κεφάλαιο μπορείτε τώρα να διαβάσετε το δεύτερο κεφάλαιο του ΕΔΥ της ΕΠΟ42 που αφορά αυτό καθ’ αυτό το περιεχόμενο της Παγκοσμιοποίησης.

**Σύνοψη**

Στην ενότητα αυτή είδαμε πως το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης δεν μπορεί να περιοριστεί στη εξέλιξη των εμπορικών συναλλαγών, ιδιαίτερα μάλιστα όταν είναι άλλης μορφής οι κοινωνικές σχέσεις που χαρακτηρίζουν το εμπόριο στον αρχαίο κόσμο, άλλες στη φεουδαρχία και άλλες στον καπιταλισμό. Ταυτόχρονα η ύπαρξη καπιταλιστικών στοιχείων στις αρχές του 16ου αιώνα δεν πρέπει να ταυτίζεται με την

επικράτηση του καπιταλισμού. Η επικράτηση του καπιταλισμού θα έρθει τον 19ο αιώνα με την βιομηχανική επανάσταση, ενώ σε ένα δεύτερο στάδιο η ανάπτυξη της τεχνολογίας με τις ανακαλύψεις του τηλέγραφου, του τηλεφώνου, της χρήσης του ατμού, του κινητήρα εσωτερικής καύσης κλπ μετατρέπουν τον αρχικό καπιταλισμό σε διεθνοποιημένο καπιταλισμό.

Ωστόσο είμαστε ακόμα μακριά από τη είσοδο στην παγκοσμιοποίηση. Η παγκοσμιοποίηση είναι φαινόμενο των τελευταίων 20 ετών περίπου και αποτελεί μια σημαντική τομή σε σχέση με το παρελθόν δεδομένου ότι επιτυγχάνεται μέσω της ανάπτυξης της τεχνολογίας η οποία μεταβάλλοντας τη σχέση του χώρου με το χρόνο, δημιουργώντας ένα νέο χώρο, τον κυβερνοχώρο. Η εξέλιξη αυτή διευκολύνθηκε από την προϋπάρχουσα οικονομική διεθνοποίηση καθώς και από τη πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. Κι αυτό γιατί η δημιουργία των ελεύθερων διεθνών αγορών είχε την ανάγκη και ανάλογης τεχνολογικής υποδομής που να βοηθά τη γρήγορη μετακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίων, πληροφοριών, ατόμων.

**Σύνοψη Κεφαλαίου**

Ο σκοπός του κεφαλαίου ήταν η σύνδεση της παρουσίασης που κάνει το βασικό εγχειρίδιο του ΕΑΠ για τις εξερευνήσεις, την αποικιοκρατία και την μεταποικιοκρατία με τη σύγχρονη φάση της παγκοσμιοποίησης. Διαπιστώσαμε πως για μια σειρά θεωρητικών υπάρχει μια ευθεία εξέλιξη μεταξύ εξερευνήσεων και παγκοσμιοποίησης. Αυτή η συσχέτιση είτε παίρνει τη μορφή της απαρχής της παγκοσμιοποίησης κατά την περίοδο της δυτικής εξάπλωσης είτε τη μορφή μιας ανώτερης φάσης ενός μακροχρόνια εξελισσόμενου ιστορικού συστήματος. Σε κάθε περίπτωση ο ρόλος του εμπορίου είχε καθοριστική σημασία.

Αυτό που υπογραμμίστηκε στο κεφάλαιο αυτό είναι πως όπως υπάρχουν ορισμένες απόψεις που θεωρούν την παγκοσμιοποίηση ως το αποτέλεσμα μιας διαδικασία 500 ή και 5000 χρόνων με τον ίδιο τρόπο στη βιβλιογραφία καταγράφονται και απόψεις που εκτιμούν ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια τομή στη μέχρι τώρα ανθρώπινη πρόοδο. Τομή που διαφέρει αρκετά από την περίοδο του ώριμου ή ακόμα και του διεθνοποιημένου καπιταλισμού. Κι αυτό γιατί η παγκοσμιοποίηση βασίζεται στη εκπληκτική ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών οι οποίες επιτρέπουν την εντυπωσιακή συμπίεση της σχέσης του χώρου με το χρόνο και δημιουργούν ένα καινούριο χώρο, τον κυβερνοχώρο. Η νέα πραγματικότητα επιφέρει

ανατροπές ιστορικού χαρακτήρα μέσω από την ταχύτατη διάδοση των απόψεων, των πληροφοριών, των μηνυμάτων μέχρι την αλλαγή στην οργάνωση της εργασίας.

**Βιβλιογραφία**


**Allen Robert, Denemark Jonathan Friedman**, **Barry Gills** and **George Modelski** (eds.) *World System History. The social science of long- term change*, London: Routledge.

**Αναστασόπουλος, Γιώργος** 2003, «Η Παγκοσμιοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας: Γεωγραφική ολοκλήρωση και ιδιοσυγκρασιακή συμπεριφορά» in Χρήστος Κόλιας, Χάρης Ναξάκης και Μιχάλης Χλέτσος (επιμ.), *Μύθοι και…*

**Bairoch, Paul** 2000, «The Constituent Economic Principles of Globalization in Historical Perspective», *International Sociology*, 15, 2: 197- 214.

**Frank, Andre Gunder** 1990, «A Theoretical Introduction to 5000 Years of World System History», *Review*, xiii, 2: 155- 248.

**Frank Andre Gunder** and **Barry Gills**, 2000, «The five thousand year world system in theory and praxis» in Robert Allen, Denemark Jonathan Friedman, Barry Gills and George Modelski (eds*) World System...*

**Gills Barry** and **Andre Gunder Frank**, 1990, «The Cumulation of Accumulation: Theses and Research Agenda for 5000 years of World System History», *Dialectical Anthropology*, 15: 19- 42.

**Κόλλιας Χρήστος, Χάρης Ναξάκης** και **Μιχάλης Χλέτσος** (επιμ.), *Μύθοι και πραγματικότητα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Πατάκης.

**Κοτζιάς, Νίκος** 2003, *Παγκοσμιοποίηση. Η Ιστορική θέση, το μέλλον και η πολιτική σημασία*, Αθήνα: Καστανιώτης.

**Λακλάου, Έρνεστ** 1977, *Πολιτική και Ιδεολογία στη Μαρξιστική Θεωρία*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.

**Μαρξ Καρλ** 1978, *Το Κεφάλαιο*, τ. Α & Γ, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

**Παπαθανασίου, Μαρία** 2001, *Αποικίες και Ανταγωνισμοί*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

**Smith David, Dorothy Solinger** and **Steven Topic** (eds), 1999, *States and Sovereignty in the Global Economy*, London: Routledge.

**UNCTAD** 2003, http://stats.unctad.org/ restricted/ eng/ TableViewer/ wdsview/ dispviewp.asp.

**Wallerstein, Immanuel** 1974, *The Modern World-System I*, New York: Academic Press.

**Wallerstein, Immanuel** (1974a), «The rise and the future demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis», *Comparative Studies in Society and History* XVI: 386- 410.

**Wallerstein, Immanuel** 1991, «World System versus World- Systems: A Critique», *Critique of Anthropology*, 11, 2: 189- 194.

**Wallerstein, Immanuel** 1999, «States? Sovereignty? The dillemas of Capitalism in an age of transition» in David Smith, Dorothy Solinger and Steven Topic (eds), *States and…*

**Σημειώσεις**

(1) Σύμφωνα με τον Μαρξ «Διαφορετικά έχει το ζήτημα με το κεφάλαιο. Επειδή υπάρχει η κυκλοφορία των εμπορευμάτων και του χρήματος δε σημαίνει καθόλου ότι υπάρχουν οι ιστορικοί όροι ύπαρξής του. Το κεφάλαιο γεννιέται μόνο εκεί που ο κάτοχος των μέσων παραγωγής και μέσων συντήρησης βρίσκει στην αγορά τον ελεύθερο εργάτη σαν πουλητή της εργατικής του δύναμης, και αυτός ο ένας ιστορικός όρος περικλείνει μέσα του μια ολόκληρη παγκόσμια ιστορία. Γι' αυτό, το κεφάλαιο εξαρχής είναι ο προάγγελος μιας νέας εποχής του κοινωνικού προτσές παραγωγής» (Μαρξ 1978, Α': 183).